

A menedzsment újfajta megközelítése egy budapesti kerületi fiókhálózatban

A véletlen úgy hozta, hogy éppen a magyarországi rendszerváltozás első évében, 1989-ben lettem az egyik budapesti kerületi könyvtárhálózat igazgatója. Előzőleg 15 évig a hálózati és felügyeleti osztály vezetője voltam. A centrális irányítási modellnek megfelelően ez az osztály mintegy közvetítő funkciót töltött be a főigazgató és a hálózat között. Feladata az általános és konkrét könyvtár-politikai célkitűzések realizálásának irányítása, ellenőrzése és módszertani segítségnyújtás volt. E munkám során alkalmam volt megismerni a főváros minden könyvtárát. Ismertem az eredményeket és nyomon követhettem azokat az egyre súlyosabb gondokat, amelyek a gazdasági regresszió következtében a könyvtárunkat is egyre inkább utolérték.

Az instabilizálódás erősödése és az ebből következő problémák

Mi, magyar könyvtárosok évtizedekig biztonságban érezhettük magunkat. Az állam minden év elején biztosította azt az összeget, amely többé-kevésbé fedezte a szükséges költségeket. Ez lehetővé tette, hogy a könyvtárlátogatók igényeit (lehetőségeinkhez képest) kielégítsük. Kialakult egy stabil használói réteg, körülhatárolható igényekkel és egy könyvtárosi gárda, amely ezt korrekt módon kiszolgált.

Ám ez a rend egyszerre felborult. Az emberek anyagi létbiztonsága megrendült, szinte hónapok alatt százezrek váltak munkanélkülivé. Életmódjuk megváltozott, hagyományos művelődési szokásaikról is le kellett mondaniuk.

A könyvtárak költségvetési kerete erősen megcsappant, fennmaradásuk is veszélybe került. Az évtizedekig megszokott ingyenes szolgáltatások egy részét

térítéshez kellett kötni. Különös helyzet alakult ki: a lakosság többet várt el a könyvtáraktól, hiszen a könyvek ára többszörösére emelkedett, vásárlás helyett is a könyvtárakat vették igénybe. Ezzel egyidejűleg bizonyos szociális funkciók is ide tevődtek át. A könyvtárak pedig az elszegényedett lakosságtól költségtérítést igényeltek, hogy alapfeladataikat elláthassák. Ez a használókat és a könyvtárosokat egyaránt zavarba hozta. Az olvasónak meg kellett szokni, hogy bizonyos szolgáltatásokért fizetni kell, a könyvtárosnak pedig azt, hogy a fizetőképes kereslethez igazodjék. Ráadásul versenyre kell kelni más intézményekkel is. Szélesíteni kell a tömegkapcsolatokat, nélkülözhetetlenné válni a nagyközönség számára, ezenkívben a pénzüket is mozgósítani a könyvtár érdekében.

A helyzetet súlyosbította, hogy a munkahelyekkel egyidőben munkahelyi könyvtárak százait is megszüntették, a potenciális olvasóközönség köre tehát bővült.

Angyalföldi panoráma

Jelenlegi munkahelyem a 130 ezer lakosú, szépnevű Angyalföld Magyarország nyolcadik, Budapest negyedik legnagyobb lélekszámú települése. Nevével ellentétben, korántsem az angyalok földje, valamiféle édenkert, hanem nagyon is nehéz, ellentmondásokkal teli terep.

A XX. század elejétől a 80-as évek közepéig a főváros egyik legjelentősebb ipari települése volt. Területén kisebb-nagyobb gyárak, ipari üzemek tucatjai működtek. A lakosság nagy része pedig ezekben dolgozó ipari munkás.

Napjainkban sem a település szerkezete, sem a lakosság összetétele nem ilyen homogén. Az alapterületét tekintve is nagy kiterjedésű kerület nagyjából négy nagyobb részre osztható. A belvárossal is érintkező déli rész a század elején épült elegáns, többemeletes bérházakból áll. A lakások tágasak, a Dunára nézők Budapest legdrágább lakásai közé tartoznak. Az itt lakók a háború előtt a nagypolgársághoz tartoztak, összetételük szerint ma is főként polgári értelmiségiek. Közülük sok az idős, nyugdíjas, egyedül élő, de megszokott környezetéhez, lakásához ragaszkodó ember. A kerület egy távolabbi része családi házas telepítésű. Ezek a század 20-as 30-as éveiben épültek postai és vasúti kistisztviselők számára. Ők ma is itt élnek, egy-egy szoba hozzátoldásával az új családtagok is ideköltöztek. A harmadik településrész a gyárak köré épült zsúfolt, korszerűtlen bérházakból áll. Itt lakott a gyári munkásság túlnyomó többsége. E házak egy részét a városrekonstrukció során lebontották, de a mai napig sokan laknak itt, többek között a kerületi népesség közel 10 százalékát kitevő cigányság. Sok gyárat az elmúlt években bezártak, az itt lakók többsége munkanélkülivé vált. A bűnözés aránya és a közbiztonság a budapesti átlagnál rosszabb. Végül az 50-es évektől a 80-as évek közepéig több kisebb-nagyobb lakótelep is épült a kerületben. Az itt élők demográfiai összetétele - mint minden lakótelepé - heterogén. A régebbi építésűekben a lakosság előregedett, a lakások szűkössége nem teszi lehetővé generációk együttlakását. Az újabban többgyermekes családok laknak, akiknek fő gondja a lakáskölcsön törlesztése, a család eltartása.

E rövid szociográfiai bemutatást azért tartottam fontosnak, mert ebben az egy közigazgatási egységben jelen vannak mindazok a jelenségek, amelyek a mai magyar (főként fővárosi) életet reprezentálják. Az ezekből adódó problémák pedig

lecsapódnak a könyvtárakban is, melyekre a szolgáltatások szervezésénél is tekintettel kell lennünk.

Könyvtárak Angyalföldön

A könyvtárak telepítése – számukat tekintve – ebben a városrészben megfelelő. 1991-ig nyolc könyvtár működött itt, ez a legtöbb az összes fővárosi kerületek között. Ezt részben a terület nagy kiterjedése indokolja, részben az a közelmúltig hangoztatott nézet, hogy a szocialista társadalom különös gondot fordít a munkásság kulturális, többek között könyvtári ellátására is.

Ha figyelembe vesszük, hogy 1911-ben a szabadkőműves páholy tagságának adományából itt létesült Budapest sorban második könyvtára, és 1983-ban itt épült fel a főváros utolsó korszerű könyvtárpélete, akkor a „közfigyelemmel” látszólag nincs probléma. A két fenti időpont között a város mindenkori vezetői ügyeltek arra is, hogy a gyárnegyedekben éppúgy legyenek könyvtárak, mint az új lakótelepeken. Fontos eredmény ez, hiszen Budapestre általában nem ez a jellemző, mindmáig nagyon sok a „könyvtári fehér folt”.

Az angyalföldi könyvtárak többsége azonban korszerűtlen, kicsi, összalapterületük összesen sem éri el a 2000 m²-t. Ennek is mintegy felét az utójára épített főkönyvtár tesz ki. Ezt kivéve valamennyi lokális feladatokat lát el, és igyekszik a környező lakosság igényeihez igazodni. A főkönyvtár budapesti mércével mérve modern, jól tagolt, szolgáltatáskínálata széleskörű, állománya kiegyensúlyozott. Néhány különgyűjteménye (pl. földrajzi és néprajzi dokumentumállomány) fővárosi hatáskörű.

1989-ben ezt a kerületi hálózatot vettem át egy nyugdíjba vonult kollégától. A fenntartó, a fővárosi önkormányzat már akkor sem tudta – és azóta egyre kevésbé tudja – biztosítani a működéshez szükséges költségfedezetet. Az intézmény vezetői számára az tűnt a legkézenfekvőbbnek, ha a redukált pénzkeret miatt csökkentik a könyvtárak számát és szűkítik a szolgáltatásokat. Vagyis csak annyit tartanak meg, amennyire a pénzből futja.

Az angyalföldi hálózat komoly veszélybe került: – itt működött szám szerint a legtöbb könyvtár; – sajnálatos tény volt, hogy ennek ellenére sem az olvasó, sem a kötetforgalom nem volt magasabb, mint a budapesti átlag; – a működésből eredő könyvtári bevételek alacsonyak voltak; – a helyi önkormányzat támogatása pedig szinte említésre sem méltó.

A szolgáltatásszűkítés közeli realitássá vált. Nagyjából a megtakarítandó összeg nagyságát is meghatározták számomra. Egy évet kértem a főigazgatótól arra, hogy megismerve a helyi adottságokat és lehetőségeket előterjesszem javaslatomat, hogy hány könyvtárat zárjunk be, hol és mennyivel szűkítsük a nyitvatartási időt és egyéb szolgáltatásokat, és mennyivel csökkenthető a munkatársak száma. A haladékot – nem könnyen – megkaptam.

Lépések a fennmaradás irányába

A feladatot kihívásnak tekintve úgy gondolkodtam, hogy manapság az igazi tudás

az élni tudás és ennek első lépése a túlélni tudás. Egész „stratégiámat” a *túlélésre* alapoztam. Vagyis arra, hogy ameddig csak lehet, kerüljük el a legrosszabbat, a könyvtárak bezárását. Úgy gondoltam, ha van esély a túlélésre, akkor előbb-utóbb talán lesz a felemelkedésre is. Ha valamilyen módon sikerül a szintentartás, talán a fejlesztés ideje is eljön egyszer. Ez persze jó ideig nem várható „felülről”, hiszen az egész magyar gazdaság mélyponton van. Ha mi magunk nagyon sürgősen *biztonságpártiból* nem válunk *vállalkozáspártivá*, a könyvtárak visszavonhatatlanul sérüléseket szenvednek: újabb fehér foltok a fővárosi könyvtári térképén, cserben hagyott olvasók, munkanélkülivé vált könyvtárosok.

a) *Első lépés: szolgáltatásbővítés?* Paradox módon a takarékoskodást a szolgáltatások bővítésével kezdtük 1990 januárjában. A fejlesztéshez pénzünk nem lévén, tartalékainkat vettük számba. Említettem, hogy Angyalföldön a főkönyvtár kivételével valamennyi fiókkönyvtár kicsi, ezért azokban soha nem is kölcsönöztek mást, mint könyvet. Ez a helyi ellátás szűkkörű volt, bár igyekezett a lakossági specifikumokhoz igazodni. A főkönyvtár dokumentumkörébe tartozott ugyan mintegy 10 ezer hanglezet és hangkazetta, de ezeket csak onnan lehetett kölcsönözni. Részint ebből a készletből, részint a költségvetési keret átcsoportosítása folytán új vásárlásokból a kerület valamennyi tagkönyvtárában a könyvkölcsönzést hangzódokumentumokkal is kiegészítettük. Ezek között komoly- és rockzenei felvételek éppúgy szerepeltek, mint mesekazetták és nyelvleckék. Egyelőre 1–1 fiókkönyvtárban a számítógépes játékkazetták és a videokazetták kölcsönzését is bevezettük.

A fent említett valamennyi dokumentum kölcsönzése térítéshez kötött, a kínálat bővítése betétnövekedéssel is kecsgetett.

Két tagkönyvtárban a könyvvállomány elhelyezését is módosítottuk. Az addig mechanikus alfabetikus és szigorú könyvtári szakrend helyett népszerű tematikus állománycsoportokat állítottunk össze. Ezeket tetszetős reklámfeliratokkal láttuk el, és körük hangulatos olvasósarkokat alakítottunk ki. Ezzel a könyvtári miliót akartuk barátságosabbá, olvasóközelibbé tenni. Az idős értelmiségiek lakta városrész könyvtárában, ahol komoly igény volt német, angol, francia eredeti nyelvű könyvekre, az állományt megújítottuk. Félreértés ne essék, nem új könyveket vásároltunk, – hiszen arra nem volt pénzünk – hanem a többi könyvtárból cseréltünk át olyan műveket, amelyek eddig ott nem voltak meg.

Alig néhány hónap alatt valamennyi könyvtár képét, állományát, szolgáltatását valamilyen módon átalakítottuk. Noha ezek a változások nem kerültek sok pénzbe (annál több élőmunkát és energiát igényeltek, erre még később visszatérek), az olvasók úgy vélték, hogy az ellátás jelentős mértékben javult. Ezért többen és gyakrabban látogattak és nem sajnálták kifizetni a magasabb összegű beiratkozási és kölcsönzési díjat.

Az év végére az olvasói és a dokumentumforgalom 25 százalékkal emelkedett, könyvtári bevételeink pedig jelentősen megnöttek. Sajnos csak „előző önmagunkhoz” képest, mert utaltam már rá, hogy 1989-ig ebben a kerületben a bevételek minimálisak voltak. Ezért további olyan iniciatívákra volt szükség, amely a kulturális instabilitás időszakában segítséget nyújt a közönségnek, a könyvtárak túlélését pedig előmozdítja.

b) *Második lépés: vállalkozások.* A könyvtár nyitottságának, nélkülözhetetlenségének érdekében a hagyományos funkciók mellett olyan újdonságokra is szükség volt, amelyek az eredeti profiljától nem idegenek (vagy nem nagyon azok), csak

addig nem gondoltunk rá. Nevezhetjük ezeket vállalkozásoknak vagy innovációnak is. A főkönyvtárban jól felszerelt hangstúdió működik, ez adta az ötletet saját szervezésű nyelvtanfolyamok indításához. Valamivel olcsóbban hirdetjük meg, mint a hagyományos nyelviskolák és maximálisan alkalmazkodunk a közönség igényeihez. A birtokunkban meglévő nyomtatott és audiovizuális nyelvleckéket ingyen vagy csekély térítés ellenében kölcsönözzük a hallgatóknak. Kérésre mérsékelt áron hangmásolást is vállaltunk. Volt olyan időszak, amikor hatféle tanfolyam is működött egyszerre. Japán nyelvi kurzusunknak pl. Budapestszerte híre van. Ennek a kitűnő nyelvtanár érdemein felül az az oka, hogy a Japán Nagykövetségről rendszeresen hozzájutunk eredeti nyelvű újságokhoz, amelyek hatásosan segítik a nyelvtanulást.

A könyvtár kiállítótermében folyamatosan helyet adunk kerületi amatőr művészeknek, sőt diákoknak is. Ezért ugyan nem kérünk terembérleti díjat, de a Magyar Televízió több alkalommal hírt adott a kiállításokról. (Gondoskodunk róla, hogy a meghívók mindig eljussanak hozzájuk.) A televíziós bemutatók hatásos reklámnak bizonyultak. Ugyanezt a helyiséget rendszeresen bérebe adjuk különféle termék-bemutatók és áruvásárok céljára. Ez egyfelől komoly bevételi forrás, másfelől sok olyan látogatót vonz, akik a vásárlás ürügyén jönnek el először a könyvtárba. A közeli lakótelep házaiból tisztes bérleti díj fejében gyakran tartanak lakógyűléseket a könyvtár helyiségeiben. Ez szintén hatékony reklám.

A hír gyorsan terjed, egyre több bérlő jelentkezik, a lakosság pedig megszokja, hogy „a könyvtárban mindig történik valami”, van valamilyen különleges esemény.

c) *Harmadik lépése a közösségi kulturális tevékenység kibővítése.* A munkanélküliség, elszegényedés következtében az embereknek egyre kevesebb pénze van színházra, mozira, a művelődési házak programjaira. Úgy gondoltuk ennek pótlására is tehetnénk valamit, bővíthetnénk szabadidős tevékenységi körünket. Természetesen a tervezett programok csak a látogatók számára ingyenesek, a meghívott művészek, előadók, klubvezetők tiszteletdíját valamiből finanszírozni kell. Ennek érdekében harmadik éve minden olyan pályázatra jelentkezünk, alapítványi támogatásért folyamodunk, ami valamilyen módon a könyvtárhoz kapcsolható. Az

eddig eredmények kielégítőek: évente 10–12 féle pályázati támogatást nyerünk. Néha egy célra több helyről is! Jóllehet a támogatást elsősorban tevékenységre adják, lehetőség van arra, hogy ezekből szerény mértékben dokumentumkészletünket is gyarapíthassuk és gépparkunkat is bővíthessük. Ez utóbbira különösen nagy szükség van, mert az elmúlt három év alatt nyolcszor törtek be könyvtárainkba. A betörők főként audiovizuális eszközparkunknak „szenteltek megkülönböztetett figyelmet”.

A fenti támogatások következtében pillanatnyilag is kilenc féle klub működik az angyalföldi könyvtárakban. Néhány példa ezek közül: nyugdíjas klub, cigány klub, reneszánsz kör középiskolásoknak, japán játszóház, állatbarát klub, meseíró kör kisiskolásoknak. Sok író, művész, „híres”, ismert ember volt már könyvtárunkban vendég, sok hasznos kézműves foglalkozás színhelyei a könyvtárak. Az események minden esetben valami módon a könyvtári dokumentumokhoz kapcsolódnak. A látottakról-hallottakról könyveket, hang- és videokazettákat lehet kölcsönözni. Így a kapcsolat a közönséggel soha nem alkalmi vagy egyszeri, hanem folyamatos.

A helyi önkormányzat és a könyvtárak

Az FSZEK fenntartó és felügyeleti szerve Budapest Főváros Közgyűlése. A kerületi önkormányzatok támogatása ajánlott, de nem kötelező. A XIII. kerületi szervezet hosszú ideig el is tekintett ettől, intézményeinknek semmiféle anyagi támogatást nem nyújtott. Holott az angyalföldi önkormányzat nem szegény. Jól értékesíthető Duna-parti és belvárosi telkein külföldi vállalkozók szállodák és üzletházak sorát építik. A kerületben viszont sok szegény ember él. Idős, beteg kisnyugdíjasok, munkanélküliek, akik számára a könyvtárak afféle szociális hálózatként működnek. Az ingyen programokról az imént szóltam, de egyre többen vannak, akik egyszerűen melegedni vagy a társaság kedvéért jönnek be. A főkönyvtár pl. naponta 10 órán át tart nyitva, szombaton és vasárnap délelőtt is a közönség rendelkezésére áll. A hírlap- és folyóirat-olvasás, a zenehallgatás, csoportos videófilmzés ingyenes, nem kell hozzá beiratkozni sem.

Hónapokig kerestem a módját, hogyan lehetne a kerületi önkormányzatot támogatóként megnyerni. Az ő gondolkodásukba is olyan módon beintegrálódni, mint ez a lakosság körében sikerült. Sajnos többségük nem volt könyvtárba járó ember (ez nem feltétlenül kritika, de tény), így ott nem volt alkalmam velük találkozni. Mivel a képviselőtestületi ülések nyilvánosak, azokat kezdtem látogatni. Szólási jogom nem lévén, azt figyeltem, miről vitatkoznak és kik a hangadók. A szünetben őket kerestem meg, és tettem különféle, „témába vágó” ajánlatokat. Így került szóba a kerületi tanárok idegennyelvű továbbképzése (ld. könyvtári nyelvtanfolyamok) és a cigánykérdésnél egy cigányklub létesítése. A szünet utáni interpellációkban mind gyakrabban került szóba a könyvtár. Ezután hívtam meg a képviselőkből álló Kulturális Bizottságot egy beszélgetésre a könyvtárba, majd kerestem fel a polgármester urat. A lefolytatott beszélgetésekben azt hangsúlyoztam, hogy a könyvtárak a helyi lakosság kulturális és társadalmi tevékenységének alapintézményei. A területen élő emberek 10 százalékával van rendszeres, sokukkal napi kapcsolatunk.

Többszöri tájékozódás és tájékoztatás után a kerület vezetőinek nemcsak az érdeklődése fordult a könyvtárak felé, hanem a pénztárcája is megnyílt. Mindkettőt

eklatáns példákkal illusztrálhatom. Dokumentumgyarapítási gondjainkat megismerve (ugyanis hosszabb ideje már évente csupán olvasóként egy fél új dokumentumra futja a pénzünkből) ebben az évben 1 millió forintot szavazott meg a közgyűlés beszerzési támogatásként. Tájékoztató: a XIII. kerületi könyvtárak 1993-as eredeti dokumentumkerete 3 millió forint volt. Ez nőtt a helyhatóság jóvoltából 4 millióra. Nemcsak finanszírozója, hanem szurkolója, segítője, sőt résztvevője a kerületi önkormányzat az „Egy ország, egy hónap” című, népeket, országokat, kultúrákat bemutató sorozatunknak.

A rendezvények a spanyolországi világkiállítás apropóján indultak és terveink szerint az 1996-os Budapesti Expo-ig tartanak majd. Minden hónapban négy-öt, az adott országot leginkább reprezentáló programot rendezünk. Finnországgal irodalmán, zenéjén, kedves mesefiguráján (a Muumin) és finom süteményen, a piirakkán keresztül ismerkedtek az angyalföldi emberek, de nagy érdeklődést váltott ki a „Kisebbségben Finnországban” című beszélgetés is, amelyet egy újságíró vezetett. Az érdekes előadásoknak, bemutatóknak egyre több látogatója van a helyi önkormányzat munkatársai közül is. Természetesen mint civil érdeklődők. A görög gasztronómia „szakértőjeként” maga a polgármester úr mutatkozott be. Saját készítésű görög ételspecialitásokra látta vendégül a könyvtár olvasóit. Az önkormányzat több százezer forintos támogatásán kívül a nagysikerű programsorozatnak számtalan más szponzort sikerült megnyernünk. A svájci Nestlé gyár 30 kg csokoládéval, a Kínai Nagykövetség reprezentatív kiállítással, a Holland Nagykövetség pénzzel támogatta a könyvtárat, illetve olvasóit.

Ha sommáznai akarnám kapcsolataink alakulását, azt mondhatnám, hogy amit terveztem, sikerült. A helyi lakosság mellett a kerület vezetői is magukénak tekintik a könyvtárakat. Csakhogy 1994-ben újabb választások lesznek Magyarországon. Lehet, hogy mindent előlről kell kezdenünk?

Az emberi tényezők. Személyzeti munka

Utoljára hagytam azokat a kérdéseket, amelyek a legnehezebbek, amelyek egész munkánk sarokkövei voltak. Elképzeléseim sikere, vagy kudarca, egész „stratégiám” azon múlott, hogy sikerül-e a könyvtárosokat magam mellé állítani. Minden kollégának – mégpedig rövid idő alatt – el kellett sajátítani egy újfajta hozzáállást, magatartást, amelyet az új helyzet megkívánt. Változtatni kellett a tempón és a szemléleten. A tempóváltást a szolgáltatások bővítése, a forgalom megnövekedése követelte meg. Ennél is nehezebbnek bizonyult azonban a hagyományos, kissé konzervatív könyvtárosi magatartás megváltoztatása, amely addig egy alapos, korrekt kiszolgálásra szorított.

Egy percig sem titkoltam, hogy a tét a könyvtárak további léte vagy nemléte, a kihívás azonban túl hirtelen jött, és a nyomás túlságosan sokoldalú volt. Az föl sem merült, hogy a könyvtár (és a könyvtáros) tájékoztató kondícióját mérsékeljük, hiszen ezzel alapfunkciónkat adnánk fel. A hagyományos feladatok mellé kellett felvállalni olyan egyéb közművelői sőt szociális tevékenységet, amely eddig csak elvétve volt jelen a könyvtárakban. Mi több, érdekeink úgy kívánták, hogy nem várjuk meg az új igények jelentkezését, hanem elübük menjünk, felkínáljuk a szorult helyzetbe jutott civil társadalomnak. Ez a feladat nagyfokú nyitottságot, állandó

készenlétet, empátiát és türelmet követelt. Ezt tetézték azok a gazdasági megszorítások, amelyek a könyvtár helyzetét kiszolgáltatottá tették, a használókat pedig ingerültté: nemcsak adófizetőként, hanem mint egyéneknek is fizetniük kellett.

A könyvtárosok új, nehéz szerepeket kaptak, amelyeket még a tanulási időben jól kellett alakítaniuk. Minden szerep főszerep, sőt kulcsszerep volt, hiszen a „társulat” létszáma kicsi volt. Az újfajta könyvtárosi szerep bizony nehéz és összetett: megőrizni az értelmiségi könyvtárosi létet, népművelőként megfelelni a rekreációs igényeknek és „kimosolyogni” az emberek zsebéből a pénzt. Mindezt nagyon tudatosan, de a könnyedség, természetesség látszatát keltve. Aki ezt nem tudta, vagy nem akarta vállalni, attól – a többiek érdekében – meg kellett válnunk. Hosszú ideig talán a Szabó Ervin Könyvtár egyik legnépszerűtlenebb embere voltam. A fluktuáció soha nem látott méreteket öltött. Mindenáron meg *kellett* találni minden feladatra a legmegfelelőbb embert.

A munkaszervezet változtatása is szükségessé vált. A kerületben dolgozók összlétszáma 40 körül mozgott 1989-ben. A technikai személyzetet leszámítva a könyvtárosok által igénybevehető munkaórák száma kb. 4000 óra/hó, amely 22 főfoglalkozású embernek felelt meg. A változtatás lényege az volt, hogy a munkaidőt a legracionálisabban használjuk ki, a könyvtári forgalomhoz igazítsuk. Mivel a munkaórák számát nem növelhettük, az olvasóforgalom és a könyvtári programok száma pedig fokozódott, megnöveltük a részfoglalkozású munkatársak számát. (Egy „egész” embert két „félre” váltottunk fel.) Pillanatnyilag az egész XIII. kerületi hálózatban három főfoglalkozású (havi 173 órában dolgozó munkatárs dolgozik: a két éjjeliőr és én. Nekem kötelező! Az összes többi 60–160 óráig igen változatos, de a feladatokhoz igazított munkarendben. Ez, sajnos, nem humánus eljárás. Azt az időt, amelyet a kollégák a könyvtárban töltenek, maximálisan ki kell használniuk, lazítási idő nincs. A könyvtárosok létszámát ezzel a módszerrel 33 főre emeltük. Több nyugdíjas kolléga csak a délutáni vagy esti legforgalmasabb időszakban dolgozik, a főkönyvtár hétvégi szolgálatára pedig minden fiókkönyvtár munkatársa be van osztva. A létszámmozgás még ma sem szűnt meg teljesen, de lassan stabilizálódik a helyzet.

Ha a munkatársaim teljesítményét most nem minősítem, értékelem, annak az oka, hogy mindaz, amiket eddig elmondtam, az ő munkájuk eredménye.

Rövid összegzés

1990 végén, a „próbaév” leletével a főigazgatónak a következőket jelenttem: – A XIII. kerületben minden könyvtár nélkülözhetetlen. Egyet – a legkisebbet – bezártuk ugyan, de azt is azért, mert a helyiség életveszélyessé vált és felújítására nem volt pénzügyi fedezet. – A szolgáltatásokat szűkítés helyett bővíteni kell és lehet is. – A nyitvatartási idő csökkentése a megnövekedett igények miatt elképzelhetetlen. – A személyzet létszámát a megszüntetett tagkönyvtár munkatársaival csökkentettük. Mindketten nyugdíjba mentek. További csökkentést nem tartok lehetségesnek, de a munkaszervezet változtatását igen.

A főigazgató úr nem örült, hiszen a többi könyvtárigazgató kollégám is különféle lépéseket tett a fennmaradás érdekében és többnyire hasonló következtetésre jutott. Érveimet azonban elfogadta és egyelőre kényszerítő eszközökhöz nem folyamodott. És akkor ez volt a legfontosabb.

Hogy mi történt még az elmúlt három év alatt, azt a fentiekben körvonalaztam. Befejezésül csak néhány számadat:

A könyveket négy hétre, a hangzó dokumentumokat egy hétre, a videódokumentumokat 2 napra kölcsönözzük. A kölcsönzők kb. egyharmada kétnaponként látogatja a könyvtárat!

Könyvtári bevételeink összehasonlító értékelése nem lenne reális, mert az elmúlt években központilag emelkedett néhány szolgáltatás térítési díja. Helyettük idei költségvetésünk néhány adatát ismertetem: A XIII. kerület 1993. évi költségvetési kerete: 14 373 000 Ft. (Ez a bérkeretet, a TB járulékot és a dologi kiadásokat – dokumentum, eszköz, szakmai anyagok, stb. – tartalmazza.) Ebből központi támogatás: 10 338 000 Ft.; Saját bevételek: 4 035 000 Ft.; (Ebből video kölcs. díj) 1 200 000 Ft.

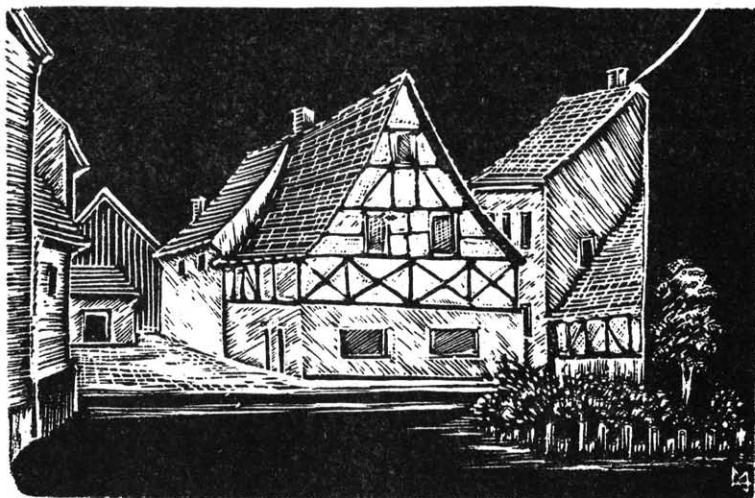
	1989.	1992.
könyvtári látogatók száma:	114 157	157 981
kölcsönzők száma:	79 408	133 018
kölcsönzött dokumentumok száma:	305 390	460 139

Eredeti költségvetésen *felül* az első félévben folyósított támogatások: Helyi önkormányzat támogatása dokumentumszerzésre: 1 000 000 Ft.; Eddig visszaigazolt pályázati támogatások: 540 000 Ft.

Mondhatnám azt, hogy a számokat nem kommentálom, hiszen önmagukért beszélnek. De nem állhatom meg, hogy ne tegyek egy optimista megjegyzést befejezésül: talán most már csak a következő 10–20 év lesz nehéz. Utána minden jóra fordul!

(Elhangzott Oslóban, az Északi Országok közművelődési könyvtárainak szemináriumán)

Richlich Iлона

Business az biznisz

Hasonló címmel tartott bemutatót ősszel a veszprémi Eötvös Károly Megyei Könyvtárban a Magánvállalkozásokat Fejlesztő Központ Alapítvány és a Magyar–Amerikai Vállalkozási Alap. Az érdeklődők dr. Tóth Tamás közgazdász professzor jóvoltából láthatták és megérthették azt a magyar-amerikai videó alapú oktatási rendszert, melynek célja a magyarországi gazdasági átmenet segítése. A magánvállalkozóknak szóló négyrészes anyag piacgazdaságról, marketing és számviteli ismeretekről szól, újszerű formában.

Az esemény társrendezője a könyvtár információs irodája volt, amely egy éve kezdte meg működését. Megkérdeztük a tulajdonos szervező képviselőjét: miért éppen ránk esett a választás? A válasz egyszerű, de meglepő volt. Számukra természetes, hogy egy városban a közkönyvtár az a hely, mely leginkább nyitott, egyben semleges, az állampolgárok mindenfajta előítélet, félelem nélkül keresik fel; kérnek felvilágosítást ügyes-bajos dolgaikban. Különösen igaz ez akkor, ha az első övezetben nem ütköznek adminisztratív akadályokba, mindig nyitva találják és már itt feleletet kaphatnak feltett – elsősorban közhasznú – információs kérdéseikre.

Minket hasonló szempontok vezéreltek, amikor létrehoztuk ezt az önállóan működő részleget. Az ötlet természetesen nem volt eredeti. Kanadai kisváros (Oakwill, Ontario állam, 100 ezer lakossal a hatalmas Ontario-tó partján) public libraryjébe belépve találtam magam szembe az előtérben korszerű technikával felszerelt irodával, készséges, minden látogatóra figyelő kolléganővel. Speciális polcon fellelhető volt minden városi aktuális anyag: műsorfüzetek, prospektusok, menetrendek, plakátok, szórólapok, hirdetések stb. És (magától értetődően) különféle számítógépes adatbázisok. Akkor arra gondoltam, ezt mi is meg tudjuk csinálni, figyelve néhány nagyon egyszerű, de rendkívül fontos szempontra.

1. *A hely:* a könyvtár épületének a városközpontban kell lennie, mint a templomnak. Az épületen belül az iroda jó, ha a szabad övezetbe tartozik. Veszprémben szinte a település mértani középpontjában van az intézménynek otthont adó vespőri jószágkormányzósági palota. Benne az ún. földszinti klubövezetben rendeztük be, térben nem elkülönítve új részlegünket. Az ide belépőknek nem kell olvasójegyet felmutatni, lehet dohányozni, újságot olvasni, kiállítási képeket nézegetni, melegedni.

2. *Nyitva tartás:* reggel nyolctól este hétig! Szombaton is 13 óráig. (Ezt szeretnénk a 18 óras zárásig kitolni.) Vagyis gyakorlatilag mindig fogadjuk az olvasókat. Két könyvtáros számára ez elég szoros beosztás, de előbb-utóbb nekünk is meg kell tanulnunk, hogy a piacról élünk.

3. *Technika.* Mindenekelőtt korszerű távközlési berendezések szükségeltetnek. Az igazgató lemondott külön telefonvonaláról, a telefax kizárólagos használatáról. Így az iroda külön vonalat, az olvasók (pontosabban használók) pedig faxküldési lehetőséget kaptak szolid díjazás ellenében. Sikerült megszerezni egy évek óta kihasználatlanul álló színes (color) xerox-másolót, amely iránt nagy az igény, annak ellenére, hogy nem olcsó (125 Ft. egy A/4-es oldal). Viszont csak egy van a városban.

4. *Dokumentum háttér.* Szakmabelieknek nem kell beszélni a könyv- és folyóirat-állomány, a nem hagyományos dokumentumok jelentőségéről. Igen nagy emellett a helyi számítógépes adatbázisok jelentősége. Most épülő INFO-bankunkban 850 intézmény, gazdasági szervezet és egyéni vállalkozó visszaküldött adatlapjairól 13 000 tétel szerepel. Külön részt képeznek a megye önkormányzati hivatalainak (226 db) és 8 múzeum kiállításainak adatai. Nagy becsben tartjuk helytörténeti gyűjteményünk számítógépes feldolgozását (a bevétel folyamatosan történik), amely újabban a folyóirat-figyelés anyagát is tartalmazza. A periodika-rendelésről külön gépi nyilvántartásunk is van. Természetesen használjuk a KARTOTÉK-ot, PRESSDOK-ot (újabban CD ROM-on) és más központi szolgáltatásokat, végpontja vagyunk az IIF hálózatnak X 25-ön keresztül, szorosan együttműködve a Veszprémi Egyetem regionális központtal.

5. *Szakmai ismeretek.* Kiadtuk a jelszót: megválaszolatlan kérdés nem létezik. A megoldásban a könyvtár minden munkatársa köteles legjobb tudása szerint részt venni. Egy év alatt 450 írásban rögzített feladatot kaptunk, s mindegyikkel megbirkóztunk. Természetesen ebben nem szerepelnek az azonnali válaszok és az olvasószolgálati referenz kérdések. A kettő különválasztása házon belül még számos szakmai, szervezési, munkaszervezeti kérdést vet fel. A dokumentumháttérhez tartozik még, hogy birtokunkban van a VIP, VIPLA és VIP1 is. Mielőtt valaki is arra gondolna, hogy nagyon fontos személyiségek fölött rendelkezünk, magyarázattal kell szolgálnunk:

1992 őszén a Művelődési és Közoktatási Minisztérium, valamint a Magyar Könyvtárosok Egyesülete kezdeményezésére megalakult a Vállalkozási Információs Projekt szervező együttműködési kör (innen a VIP). Idézem a sajtó tájékoztatására kiadott kommunikéből: „A projekt célja, hogy

1. az egyetemi, valamint az országos szakkönyvtárakban és megyei könyvtárakban máris rendelkezésre álló, a vállalatok piaci szerepléséhez, gazdálkodásához és technológiai fejlesztéséhez szükséges információkat az érdekeltekhez eljuttassa.

2. együttműködve a vállalkozási információ területén érdekelt különféle szervezetekkel – szervesen illeszkedve a kormány vállalkozásfejlesztési programjához – a magyar nemzetgazdaság szereplőinek tevékenységét elősegítő információs szolgáltatásokat hozzon létre és működtessen.

3. a könyvtári infrastruktúrát a vállalkozási információs igények kielégítése érdekében hasznosítsa.”

Résztvevők: 5 egyetemi, 5 megyei könyvtár és az Országos Műszaki Könyvtár. A kör nyitott, bármely könyvtár, információs intézmény csatlakozhat. Nyilvánvaló a korábban már megfogalmazott elv: miszerint a könyvtárak a legalkalmasabb intézmények és helyek az ilyen szolgáltatásra. A példa itt angol. Hazai irányítók a budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem Központi Könyvtára és az Országos Műszaki Könyvtár.

Az eddig végzett munkára a tapogatózás a legjobb kifejezés. Konkrétumnak az a felmérés számít, amely regisztrálta az információközvetítéssel foglalkozó intézeteket, intézményeket, vállalkozásokat stb. Az elkészült adatbázis rejlik a VIP-ek mögött. Igaz, összegzés készült a vállalkozási információs szolgáltatások megteremtésének lehetőségeiről, a könyvtárak jelenlegi adottságairól, erőforrásairól, ebben azonban – egy-két nagykönyvtár kivételével – döntő súllyal jelentős anyagi ráfordítások szükségessége szerepel. A megcélzott hazai és nemzetközi forrásokból származó pénzzel viszont ezideig nem találkoztunk.

Minden alapot nélkülöző vádaskodás lenne arra gondolni, hogy megint az ismerős „törvény” működéséről van szó: minél távolabb vagy a tűztől, annál kevesebb jut. Be kell azonban látni, hogy a megyei könyvtárak saját erőből képtelenek lennének érdemi tevékenységre. A környezetünkben lévő anyagilag jól eleresztett helyi szervezetek egyelőre féltékenyen őrzik megszerzett pozícióikat. Ennek ellenére senki sem vitatja: „üzletelni” kell. Mielőtt még fejemet vennék, gyorsan leszögezem, azzal a hallgatóval értek egyet, aki a könyvtárosasszisztens iskolán a Milyen vállalkozásba fogna, ha 25%-kal csökkentenék könyvtára költségvetését – a következőt válaszolta: „Semmibe, mert nem lehet ennyivel csökkenteni!” Igaza van, csak növeljük. Ennek érdekében meg kell ragadnunk minden adódó közvetlen. vagy közvetett lehetőséget.

Halász Béla

Tallózás a gyermek-ismeretterjesztő könyvek között

A szülő, a nagyszülő, ha kisgyermekének, unokájának könyvet vásárol, kedvvel és érdeklődéssel, nagy hajlandósággal fordul a gyermek-ismeretterjesztő kiadványok felé. Szeretné, örömmel venné, ha a növény- és az állatvilág, a csillagászat, megannyi tudományág titkai minél előbb föltárulnának a kicsik előtt, ha az emberiség történelmébe, múltjába és jelenébe minél előbb belepillanthatna, ha a tudósok, a kutatók áldozatos munkájának eredményeivel minél előbb találkozna. Ösztönösen tudja ugyanis, nem mindegy, hogy korai emléknymok nyernek-e később megerősítést, s jó, ha a gyermeki tudatban már van olyan alap, olyan értelmi-érzelmi pillér, amelyre az esztendők múlásával, az iskolai és az otthoni stúdiumok az általános műveltség építményét megalkothatják. Ör helyén, a gyermekkönyvtárban a könyvtárosban lelkes társat, támogatót lelt mindenkor a szülő, nagyszülő. A szülő-pedagógus kapcsolat mintájára, ideális esetekben a gyermekkönyvtárost is azonos cél vezeti; szeretetteljes érzelmi kötődéssel, önzetlenül szolgálja a kisgyermek szellemi igényeit.

A régi könyvtárosok még emlékeznek arra, hogy milyen örömmel ajánlottuk akkor is az újonnan megjelent ismeretterjesztő munkákat, amikor – lépjünk most vissza az időben mintegy három évtizedet – sehol sem voltak még a jelen káprázatos, színpompás kiállítású ismeretterjesztő gyermekkönyvei – az Usborne természetbúvár könyvek, a Time-life képes világtörténete és reprezentatív társai. Szerény köntösben jelent meg, mégis szenzáció volt *Öveges* professzor minden munkája; *Simonffy Géza* az atomvilág szereplőiről mesélt, s öt kötetével a Gyermek-enciklopédia nyújtott a kicsiknek kitekintést a Földre, az ember és a kultúra, a technika fejlődésére. Értékes sorozataik közül a Búvár könyvekre lehetett igen büszke gondozója, a Móra kiadó. (Melléjük többek között a Gondolat kiadó alkotói műhelye jóvoltából tárulhatott föl a gyerekek előtt a tudomány megannyi csodája.) Kedvelt könyveikként kölcsönözték a kicsik *Lukács Ernőné* és *Tarján Rezsőné* könyveit, a Matematikai játékokat, a Vidám matematikát, vagy *iff. Bartha Lajos* Séta a csillagos égen című kötetét. Mind a Búvár könyvek köntösében jelentek meg e munkák. Volt közöttük geológiai, műszaki témájú kötet is, melléjük a másik kedvelt sorozat, a remek Bölcs bagoly adott ötletes bevezetőket az alkalmazott tudományok világába is. Keresett volt *Csató István* A robotember című munkája, mely arról mesélt, milyen lehetőségek elé állítja az emberiséget az automatizálás. Kedveltek voltak a világűr titkaival, meghódítóival, a hatalmas ütemben fejlődő űrhajózás rejtelmeivel foglalkozó ismeretterjesztő gyerekkönyvek is. *Artnér Tivadar* könyvei és más munkák segítettek a gyerekeknek a művészetek világával való ismerkedésben, s bizony sok-sok előjegyzés volt mindig *Gratzer József* Sic... című népszerű játékoskönyvére. Rangos helyet kért magának *József Jolán* műve, melyet

testvéréről , *József Attiláról* írt, de *Kittenberger Kálmán* útiélményei iránt sem lankadt soha az érdeklődés. Lelkesítő és izgalmas olvasmányok adtak képet az ifjúság számára a magyar történelem jeles fejezeteiről, a szabadságharc csatáiról, neves történelmi személyiségekről.

Volt tehát kínálat a gyermek-ismeretterjesztő munkákból, ha nem is küzdött a bőség zavarával e terület. Nem lehet kétségbevonni azt a tényt sem, hogy az ismeretterjesztő gyerekirók a legjobb értelemben vett didaktikusság követelményeit ismerték (kérdés-felelet forma, levegős, jól áttekinthetően tagolt szöveg-elrendezés, az értekező ismeretterjesztés olvasmányossága, a magyarázó ábrák, a rajzok alkotó szerepe), s magas alkotói szinten gyakorolták is. Egy ponton látszottak világosan a hiányosságok: az anyagi háttér fogyatékoságai a nyomdatechnikai színvonalat, s annak következtében a szemléletesség minőségét eleve meghatározta, márpedig gyerekkönyvek esetében a vizualitást megmozgató színeknek, a formáknak óriási a szerepe. Vonalas rajzok, fekete-fehér ábrák, esetenként fekete-fehér fényképek, s a fantáziarajzok mellé meglehetősen ritkán társultak színes rajzok, s azok is kezdetlegesebb, durvább színekkel. A jelen, pazar kiállítású ismeretterjesztő munkáit, külföldi kiadók kötetait már ismerve, még meghatóbbnak s lefegyverzőbbnek tűnik az az igyekezet, magas fokú hivatástudat, aminek jegyében a gyermek ismeretterjesztő munkák fő gondozója, a Móra egykor tevékenykedett. Elsősorban ennek köszönhető, ennek a kisugárzó szellemiségnek, hogy soha nem lesz az egykori gyermekkönyvtárosok számára e régi korszak sűrű, sem fekete-fehér. Ez az egykori könyvtárosi tapasztalat idézi meg az emlékezet fényénél az egykori kis olvasók lelkesedését, aktív-buzgó szereplésüket a gyermekkönyvtárosi foglalkozásokon, az író-olvasó találkozók. Mindezek fényénél látjuk jól, hogy a lelkesedés jelentősen hozzájárul ahhoz, hogy gazdagnak és színesnek tűnjön az ismeretterjesztő könyvek egykori világa, birodalma.

Több mint harminc esztendő telt el az időben. Az egykori gyermekkönyvtáros, ha a folyamatosság nem szoktatná hozzá a változáshoz, s váratlanul tárulna föl előtte a jelen, jócskán és igen jólesően elcsodálkozhatna. A fordulat nem egyik napról a másikra következett be. Már esztendőök óta felfigyelhettünk a szebbnél szebb ismeretterjesztő gyerekkönyvek folyamatos megjelenésére. Angol és olasz, amerikai és japán könyvkiadók kopogtatnak a hazai könyvpiacra és a Móra Könyvkiadó, de esetenként más kiadó is velük sokszor társulva színes kínálatot varázsolnak az ismeretterjesztő könyvekből a 90-es évek kisgyerekolvasóinak asztalára. Mielőtt e színes utazásra invitáló kiadványok között szétnézünk, elengedhetetlen egy tanulságos „közjáték”. Íme. Ha a távolabbi évek, tehát a földégett 60-as esztendőök és a jelen könyvtárait összevetjük, nem marad el a tanulság. A Búvár-könyvek sorozatának tagjai általában tíz forintos áron voltak megvásárolhatók (jelenleg a Búvár zsebkönyvek átlagos ára száz forint), s máris jólesően nyugtázhatjuk, hogy a formájában, szándékában hasonlóan igényes Kolibri sorozat 25–32 Ft-os átlagárát kér egy-egy kötetért. Ezt tekintve még nem kell elsápadnunk, s talán még az egyik legigényesebb sorozat, a Mi micsoda 300 Ft közeli árán sem. Ám a Discover remekszép munkái megközelítően már ötszáz forintért kaphatók, s a tartalmukban értékes egyedi ismeretterjesztő kötetek is legtöbbször megközelítik, de esetenként jócskán túl is lépik a bűvös ötszázas számhatárt, ami szülőt, nagyszülőt igencsak meggondolásra készítet. (Íme egy-egy példa a közelmúltban megjelent, tartalmában igényes kínálat könyveiből: Nagyító alatt a trópusi esőerdő, Lilliput, 1992, 798 Ft;

Attwell, Gail: Rongybabák. Csináld magad! Panem, 1992. 599 Ft; Abrahams, Peter: Az emberi test. BUK, 1993. 850 Ft; Hull, Edward: A kezdetektől napjainkig. Novotrade, 1992. 3500 Ft; Hart, George: Az ókori Egyiptom, Park, 1992. 490 Ft+ÁFA stb.) Mégis vásárolnak szép számban gyerekkönyveket a hozzátartozók, mert úgy érzik, hogy e könyvek díszes kiállítása, s az árnyalt, gazdag tartalom vonzó, s a gyerekkönyvtárak polcain is ott kell lenniük az egyes tudományágakat egyedülálló ötletességgel bemutató ismeretterjesztő munkáknak, a gyermekenciklopédiáknak, bár az alaposan meggondolt beszerzés nyomán a példányszámok tükrözik a „hét szűk esztendőt”.

Tallózva az elmúlt két-három esztendő kiadványai között, igyekszünk kiemelni azokat a munkákat, azokat a sorozatokat, amelyek a szó legnemesebb értelmében formálják a gyerekek tudatát, szellemiségét és a gyermek-ismeretterjesztő irodalommal szemben támasztott követelményeknek megfelelnek. A Tessloff és Babilon Kiadó közvetítésével eljutott hozzánk az Európa jó néhány országában sikert aratott Mi micsoda sorozat. Változatos tematikája már külön is említést érdemel. Sport, történelem, régészet, fizika, csillagászat, s több kötetnyi terjedelemben zoológia – íme a főbb témák magas művészi szinten, pazar kiállításban, a színes fotók és hasonlóképpen színes magyarázó rajzok társaságában, könnyen érthető, világosan követhető okfejtések illusztrálásaként. Mindig ünnepi perc, ha megjelenik a Discover, a Phoenix könyvkiadó debreceni nyomdájának ragyogó felvételekkel illusztrált, albumszerű, ismeretterjesztő szándékú új kötete, hogy meséljen a gyerekeknek a természet megannyi csodájáról. S ha már a természettudományos tematikánál tartunk, megemlíthetjük, hogy a tudományágak közül ez a leggazdagabban képviselt területe a gyermek-ismeretterjesztő kiadványoknak. Hasznos zoológiai és botanikai témáival itt jelentkezik a Fürkész könyvek zsebkönyvsorozata, a Gyerekek természetkönyvtára, de az Usborne természetbúvár könyvek és a Kis természethatározó sorozata is. Külön szólnunk a Búvár zsebkönyvekről – dol-

gozatunkban immáron másodszor; jelenléte a gyermeki tudatformálásban megvan, de halványodik; 1991-ben hét kötetel, 1992-ben kettővel, s az idei évben még egy kötetel sem írta be nevét a könyvkiadás krónikájába. Nagy kár pedig, mert szívesen vesszük, s szívesen adjuk ki érte mindenkoron az új árat is, a közel száz forintot. Remek színfolt a Kis természethatározó, s a Kis matematikusok könyvtára is, bár az utóbbi 1990-ben jelentkezett utoljára. A jól ellátott területen is akadnak rossz történeések; hiába várja a gyerekönyvtáros a Mit mesél a természet? kötetel, de hiányoljuk a különféle természettudományos szakkörökhöz remekül használható szakköri kiskönyvtári füzeteket is.

Igen rangos sorozat az *Így élt...*, kötetel a gyermek-ismeretterjesztő munkák gerincét alkotják, bár – mint köztudott – nem csupán gyermekolvasók, hanem a nagyobbak, sőt a felnőttek érdeklődésére is számot tarthatnak. Több újrakiadás mellett új kötetek is – a közelmúltban *Ordas Iván* Mária Terézia portréja – segítenek a gyerekeknek a történelem, az irodalom és a színházművészet, de más területek jelentős személyiségeinek életre keltésében. Itt jegyezzük meg, a sorozat folyamatos újrakiadása – ha csak ennyi történik és nem több – is nagy nyeresége lenne a gyerekönyvtárak állományának. Bár az ún. vegyes tematikájú sorozatokban, s esetenként egyedi kötetekben is képviselve voltak a művészetek, mégis tudjuk tapasztalatból, hogy a „legmostohább” vidék ez; fájón hiányoljuk Az én múzeumom kötetel, s az Én zeneszerzőm sorozat munkáit, melyek közül az utolsó megjelent kiadványtól 1982-ben elköszönhattünk. Hasonlóképpen legalább újraközlésben szeretnénk ismét találkozni a Művészetről gyerekeknek remek elemzéseivel, nagy hozzáértéssel válogatott képeivel.

Ha eddig jutunk a felsorolásban, máris szemmel látható, hogy hiába a szemre tetszetős új kötetek nagy bősége, legföljebb is annyit mondhatunk: egyik szemünk sír, a másik meg nevet. Van ugyan igényes új történelmi sorozatunk, a Világtörténet – fiataloknak, de hiányoljuk a Képes történelem kötetelnek színfoltját, és az általános iskolás korosztály fájón nélkülözheti a Képes földrajz köntösében megjelenő olvasmányokat is; elapadásunk 1989-től egyértelmű. A változatos tematikájú Kolibri könyvek megjelenési gyakoriságának mutatója sem túl derűs; idén még nem köszönhattük egyetlen karcsú, tetszetős könyvét sem, tavaly és 1991-ben egy-egy volt. Helye lenne a gyermekkönyvtárak polcain az Ezerszínű Magyarország minden egyes kötetének, s kinek nem hiányzik a Bölcs Bagoly? (1988-ban jelentkezett utoljára tudós uhu emblémája.) Végezetül még egy szakterület: várunk hűségesen a Regék és mondák világát föltáró gyermek-ismeretterjesztő köteteknek – legalább az újraközléseire.

Keveset mondunk, ha csupán a művészi kivitel igényességében, a színes megoldásokat tartalmazó, az ötletes, az igényesen didaktikus kiadványok megjelenésében látjuk a változást. Szemléletváltás történt, új kiadói koncepció született, amelyet leglátványosabban a vallási tárgyú ismeretterjesztő művek megjelenítésében követhetünk nyomon. A „múltban” e szakterület reprezentáns kötetel alig-alig lelhetünk föl – bár a Magyar Rádió művelődéstörténelmi sorozata nyomán született A Biblia világa c. kötet (1981. RTV-Minerva), annak folytatása a Beszélgetések a Bibliáról (1984, RTV-Minerva), s a kitűnő kézikönyv, *Helmuth von Glasenapp* Az öt világvallás (1987, Gondolat) új és új, többedik kiadásainak a megjelenése valós igényekről beszélt. Olyan kötetek, amelyek a gyerekek számára közvetítették volna a Biblia világát, azt a gazdag művelődéstörténelmi hátteret,

amelyet a „Könyvek könyve” képvisel csak az 1980-as évek vége felé jelentettek meg a kiadók. Az elmúlt évek igényes kínálatából kiemeljük a *Bibliai Képeskönyvet* (1990. Corvina), mely ékes példája annak a ténynek is, hogy lehet kézikönyv értékű képeskönyveket megjelentetni, lehet bibliai helyszínekkel, történetileg igazolt tárgyak művészi felvételeivel ismereteket terjeszteni s egyben gyönyörködtetni. A közelmúlt teológiai tárgyú gyermekirodalmi anyagából kiemelkedik *Batchelor, M.: 365 történet a Bibliából gyermekeknek* (Láng, cop. 1989), a világhíressé vált angol gyermekbiblia ismét csak példázza, hogy a kisgyerekek számára kiadott bibliai tárgyú kötetek soha sem csupán vallási célt szolgálnak, bevezetést nyújtanak az emberi kultúra egyik alapművébe, egyúttal a világirodalom, világ-művelődéstörténet, történelem egyik legfontosabb „jelrendszerébe”, utalásvilágába. Külön örömet jelentenek azok a művek, amelyekben a vallás témaköre ünnepek, népi szokások összefonódó bemutatásával jelenik meg (*Ténagy Júlia: Nagy karácsonyi képeskönyve* (1990, Móra) és *Nagy húsvéti képeskönyve* (1990, Móra) képviseli igényesen ezt a műfajt, de a legfrissebb anyagból igényesen reprezentálja *Gyárfásné Kincses Edit Színes kalendáriuma* is, e hagyományápoló olvasókönyv (1993, Nemzeti Tankönyvkiadó).

Már e terület új szemléletű kiadványait vizsgálva is szembetűnő, hogy a legjobb értelemben vett népszerűsítő ismeretterjesztő művek mellett a hazai könyvkiínalatt néhány olyan művel gyarapodott, amelyek típusukat tekintve voltaképpen kézikönyvek, bár első kézbevételekor parádés képeskönyvekként örvendeztetik meg az olvasót. Ennek példáit a már említett Bibliai történelmi atlasz mellett a vallási tárgyú ismeretterjesztő kiadványok, a zoológia, a régészet, a történelem témájában megjelent számos kiadvány területén szép számban föllelhetjük: SH atlasz sorozat középiskolásoknak (Springer Hungarica, 1992. stb.). Az állatvilág enciklopédiája, Helikon számozott sorozata; *Kertész Iván* gazdag operakalauza (Aidától Zerlináig, Gondolat, 1988.), *Olvastam valahol...* (RTV-Minerva, 1988). Magyarország nemzeti atlasza (Kartográfiai Váll. 1989.); *Végh G.: Magyarország királyai és királynői; Schmith, P. J.: Földünk élete*, 1991. és *Aichele, D.: Mi virít itt?*, 1991. ; *A technika krónikája*, 1991. ; *Parker: Repülés*, 1991.

A megvalósítás szándékához mérten is töredékes gondolatsorok csupán impressziókat tudnak rögzíteni egy terület gondjairól és eredményeiről. A téma jellegéből következően igényli, hogy az érintett könyvkiadó(k) szakemberei, s a gyakorló gyerekkönyvtáros véleménye is elhangozzék. Hogyan látják ők a jelen tükrében a közeljövőt, hogyan a távolabbat? Egy dologban kell, hogy azonos nézetet valljunk: aki gyerek kezébe könyvet ad, legyen bár csupán kisfizetésű közalkalmazott – missziót töltött be minden korban, küldetést teljesít a jelenben is. Ez kötelezi arra, hogy szándékaiban mindenkor igényes legyen. Prekonceptiónk ez az állítás volt dolgozatunk írásakor, s koncepcióink is ennek a jegyében körvonalazhatók.

A jelenlegi helyzet még tudatosabb állományépítést követel a gyerekkönyvtárostól, alaposan ismernie kell állományai összetételét, tudnia kell, melyek azok a pontok, ahol hiányok vannak, s ilyen esetekben akkor is meg kell vennie az adott tudományterületet reprezentáló ismeretterjesztő kiadványt, ha az meglehetősen drága. Különösen figyelnie kell azokra a könyvekre, amelyek a gyermek enciklopédiák igényével jelentkeznek (ld. *Veronique Babin: Mini-enciklopédia, Passage*, 1990.).

Keveset tudunk arról, milyen megfontolások alapján döntenek a hazai gyermekkönyvek kiadói az újrakiadások sorsáról, miként jut el hozzánk egy-egy külföldi

mű, és miért éppen az a mű? Milyen mértékben tájékozottak és miként tájékozódnak a kiadók a gyermekolvasókat segítő könyvtárosok igényei felől? Az élő kapcsolat kézenfekvőnek látszik, s annak egyik csatornája lenne a desideráta-jegyzékek rendszeres eljuttatása a kiadókhoz. Az ügyesen, logikus keretek között, a lehető legkevesebb adminisztrációs, bürokratikus huza-vonával terhelt jegyzékben tételesen, címmel, szerzővel, kiadási évvel jelennének meg azok a hazai és külföldi ismeretterjesztő gyermekmunkák, amelyek újrakiadást igényelnek. Szép számmal akad ilyen. A jegyzék kiegészítendő.

A gyermek szépirodalom területén nagy nosztalgiahullámok indulnak el; több kiadó jelentkezik a 30-as, a 40-es évek sikerkönyveivel (*Schöpflin Aladár: Az ördögfiókák, Tamás István: A potyautas, Raggamby András: Kikszí stb.* szerepel a közeljövő ajánlatai között), s nagyon jól teszi. Tegyük meg ugyanezt a gyermek-ismeretterjesztő könyvek körében is! A KMK Gyűjteményépítési és Információs Osztálya a javasolt és elfogadása esetén minden évben rendszeresen kért desideráta-jegyzékek koordinációs munkáit, a kiadókhoz való eljuttatást, valamint a jegyzékek saját javaslatokkal történő kiegészítését mindenkor örömmel és készséggel vállalja.

Benkő Zsuzsa

Kéziratos hungarika-hagyatékok gyűjtése külföldön

Habent sua fata libelli – mondja a sokat idézett mondás: minden könyvnek megvan a története, akár nyomtatott, akár kézzel írott legyen az a könyv, hiszen Gutenberg előtt a kézzel írott kódexet hívták könyvnek. A könyvek, kéziratok története, sorsa, vagy – szaknyelven szólva – provenienciája, előtörténete, annyira hozzátartozik lényegi jegyeikhez, hogy a kézirat-katalógusok külön rovatot szentelnek a proveniencia megörökítésének.

A proveniencia a kézirat útja gyűjteménybe kerüléséig, amit nyomon lehet követni, de irányítani alig. Az ideális kéziratáró keres, kutató, regisztrál, katasztert állít fel, ám sokszor már a polcain hitt, sajátjának vélt kézirat siklik ki a markából az utolsó pillanatban. Mégis, hogyan gyűjtsünk kéziratot hungarika-hagyatékokat külföldön? Állítsunk fel katasztereket vagy hagyatkozunk a véletlenre? A kéziratok útja kiszámíthatatlan, olykor irracionális, de azért a külföldi magyar források feltérképezése jól mutatja, hogy felbukkanásuk nagy biztonsággal köthető pl. a magyar emigráció egyes kirajzásainak főbb időpontjaihoz, külföldön működő magyar állami vagy emigráns szervezetek helyszíneire, horribile dictu: legkülönbözőbb megszállóink titkos vagy ma már kutatható archívumaihoz, Béctől Isztambulon át egészen Moszkváig. Hogy a kört tovább szűkítsük, a források természetes lelőhelyein kell kezdeni a gyűjtést, az illető ország közgyűjteményeiben, a helyi vagy nemzetközi antikvárius cégeknél, magángyűjtőknél, végül azoknál a magánszemélyeknél, akiknek természetes módon van birtokukban kézirat, mert saját tevékenységük révén saját maguk hozták azt létre, pl. írtak vagy leveleztek, vagy pedig örökölték.

A végsőkig leegyszerűsítve tehát háromféle kézirat-birtokost – szakszóval: possessort – különböztethetünk meg: gyűjtőket, kereskedőket és szerzőket, s előrebo-

csáthatjuk, hogy ez az utolsó csoport a legkeményebb dió az archivista számára, és nem elsősorban anyagi okok miatt. Mert ugye mondanom se kell, hogy a gyűjtéshez rengeteg és egyre több pénz kell és nem forint. Nos, a szerző nem pénzt akar, hanem örökkévalóságot – de erről majd később.

A kéziratok beszerzésének négy hagyományos módja van: vétel, ajándékozás, cseré és saját előállítás (ami itt másolást jelent, nem írást), s ha e négy módot összekapcsoljuk a három potenciális possessor-típussal, a következő helyzet rajzolódik ki. Közgyűjteménytől nem lehet vásárolni, csak másoltatni, esetleg cserélni. Másolat formájában ma bármit bárhonnán haza lehet hozatni: a mikrofilm, a xerox, a mikrofish és a CD üveggolyóként szünteti meg a távolságokat, s ez rögtön felveti a kérdést: szükség van-e a közgyűjtemények közti cserére? Múzeumok, könyvtárak csak a legritkább esetben válnak meg saját beleltározott és féltve őrzött anyaguktól, mégis van rá példa még saját praxisomból is.

Történelmi jelentőségű csereakció zajlott le 1982-ben az OSZK és a löweni Egyetemi Könyvtár között: egy ósnyomtatványért és néhány 18. századi németalföldi vonatkozású kéziratért megszereztük a Löweni Kódexet, az Ómagyar Mária-síralmat tartalmazó magyar nyelvemléket. A csereértéket nemzetközi szakértő-bizottság állapította meg mintegy 3 millió forintra becsült összegben. Az akció nagy port vert fel idehaza és külföldön, s utána több külföldi gyűjtemény próbálkozott nálunk hasonlóan becses magyar nyelvemlékkel – de mit kértek értük? A müncheni Staatsbibliothek felajánlotta pl. a Huszita Biblia középső részét tartalmazó ún. Münchener Kódexet azért a magyar gyűjtő hagyatékából felbukkant illusztrált Manesse-kéziratért, mely Walter von der Fogelweide új szövegvariánsát rögzíti, s ma már „Budapester Fragment” néven világhírűvé vált – nem adtuk, presztízsokokból. Legyünk csak mi híresek erről a szenzációs leletről, jöjjenek csak hozzánk a germanisztika tisztelt professzorai, ha tanulmányozni akarják, könyörögjenek csak nekünk német múzeumok, ha ki akarják állítani – mindez a mi nemzetközi tekintélyünket öregbíti. A Münchener Kódex maradjon csak Münchenben, ahol megőrződött, és ahol jó helyen van. Sokkal inkább fáj a szívünk a Huszita Biblia másik darabjért (a harmadik nálunk van!), mely igen rossz állapotban leledzik romániai őrzőhelyén.

Hasonló kezdeményezés történt a turini Állami Levéltár részéről, ahol – szalagjai nélkül – a Königsbergi Töredék bukkant fel a königsbergi/kalinyingrádi Egyetem Könyvtáranak a II. világháború alatt Turinba menekített anyagából. Tárgyalásaink azonban még mielőtt megindultak volna, hamvukba holtak, mert a lengyel fél által kért csereanyag a mi számunkra is fontos Báthory-vonatkozású lett volna. Sikerült viszont alkalmas csereanyagot becserkésznie *Csonka Tibornak* a varsói Irodalmi Múzeumban őrzött hagyatékáért, pontosabban a hagyaték magyar nyelvű levélanyagáért, benne olyan nevekkal, mint *Németh László*, *Illyés Gyula* és mások. Ezeket aztán *Andruskó Károly* jugoszláviai magyar grafikus lengyel ex-libriseiért kaptuk meg. Sokszorosított grafikát adtunk tehát, mint ahogy múzeumok között bevett szokás a grafikai anyag cseréje. A Szépművészeti Múzeum pl. rendszeresen cseréli 20. századi magyar művészek alkotásait nyugati kortárs klasszikusokra, ami nem a magyar művészet kiejárlását jelenti, hanem – épp csereértéke révén – népszerűsítését: hadd legyen, teszem azt, egy Rippl-grafika Párizsban, ha helyette az egyébként megfizethetetlen Picassóval gyarapodunk.

Közgyűjteményekről a magángyűjtőkre térve már ingoványosabb területen moz-

gunk. A magángyűjtők hobbyból vagy megszállottságból gyűjtenek, és a közgyűjteményekkel szemben van egy nagy előnyük: van pénzük. Sőt, annyi pénzük van, hogy eleve csere céljaira tudnak vásárolni. Ilyen pl. a Németországban élő *Kiss Ferenc*, aki épp most állította ki a Petőfi Irodalmi Múzeumban saját *József Attila*-anyagát, melyet jórészt modern magyar művészetért cserélt, s amelyet egyszer talán el fog adni valamelyik közgyűjteménynek – a kérdés csak az, mennyiért?

Ilyen továbbá a chicagói *Szathmáry Lajos*, a híres vendéglős, író és gyűjtő, aki megengedte nekem, mint a Széchényi Könyvtár munkatársának, hogy átnézzem gyűjteményét, de eladásban vagy cserében már nem volt érdekelve, pedig ő generózus ajándékozó is. A bostoni Egyetemi Könyvtárnak adományozott pl. egy jelentős Liszt-anyagot, mert lekötelezve érezte magát a városnak, s mert a Liszt-levelek dollárban kifejezett ellenértékét letudhatja az adóalapjából. Azt tanácsolta, érje el az OSZK a magyar, illetve az amerikai államon keresztül, hogy az emigráns magyarok magyar közgyűjtemény felé tett adományai ugyanúgy beleszámítsanak az adóalapjukba, mintha amerikai múzeumba adományoznának, s rögtön megindulna hazafelé az emigráns hagyatékok áramlása. A tanács bölcs, de megvalósíthatatlan. Egyelőre nem az amerikai adóhatóság, hanem a rendszerváltás az a tényező, aminek a hagyatékok fokozott méretű hazaáramlása betudható.

Az a tény önmagában, hogy Szathmáry beengedett a gyűjteményébe, kivételnek számít. A megszállott magángyűjtő visszavonul, minden külső érdeklődés elől elzárkózik, gyakorta az ismeretlenség homályában marad. Ha aukción kerül magángyűjtőkhöz valami, arról örökre lemondhatunk, mert az aukciós házak nem árulják el az új tulajdonos nevét. Éppen ezért fontos célja az OSZK-nak, hogy lehetőségeihez képest megakadályozza a nemzetközi kereskedelmi forgalomban felbukkanó hungaricumok magánkézbe kerülését. Ezzel már át is tértünk a második kéziratposszessor-csoportra, a kereskedőkre, akik általában nem is tulajdonosai az általuk forgalmazott kéziratoknak, csak közvetítői vagy bizományosai, akik jó felárral, a haszonért űzik foglalkozásukat.

Az ismert nagy antikváriuscégek rendszeresen megküldik nekünk komoly tudományos apparátussal és igénnyel összeállított katalógusait, melyeket áttanulmányozunk, kiválasztjuk belőlük a minket érdeklődő tételeket, majd helyi megbízottunk révén megvásároljuk őket, vagy aukció esetén, a limit megadása mellett, licitáltatunk rájuk. Így szereztük meg a közelmúltban *Borisz Paszternák* és magyar fordítója levelezését, hogy egy példát említsek nagyobb, összefüggő irategyüttes megvételéről, de szólnunk kell ebben az összefüggésben egy kevésbé örvendetes esetről, *Bortnyik Sándor* hagyatékának a kicsempészéséről, amiről egy német cég árverési katalógusából szereztünk tudomást. A dologból ugyan rendőrségi ügy lett, ám lefűelni senkit sem sikerült, még orgazdaként sem. Az OSZK busás áron vásárolta meg az igen értékes anyag egy kisebb töredékét. A kéziratár is licitált a teljes kéziratosszámra, de Bortnyik és *Moholy-Nagy László* levelezését nem, csak Bortnyik párttagsági könyvét tudtuk megszerezni. Abszurd dráma. Az eset nemcsak azt jelzi, hogy a nemzetközi régiségkereskedelem és általában a műtárgyiac mennyire át van szöve a feketekereskedelem, a csempészet, a szervezett alvilág szálaival, hanem azt is – és az igazi tanulság belőle –, hogy a forint konvertibilissé válásával párhuzamosan végre kétirányú lesz a kéziratok áramlása. Az országból illegálisan kikerülő értékek mellett kereskedelmi forgalomban is megnő az országba bekerülő vagy visszakerülő műtárgyak, kéziratok száma. Valóban jelen lehetünk

majd a nemzetközi piacon, azzal a megszorítással, hogy a magányújtók konkurenciájával mi éppen úgy nem vehetjük fel a versenyt, mint a nyugati közgyűjtemények.

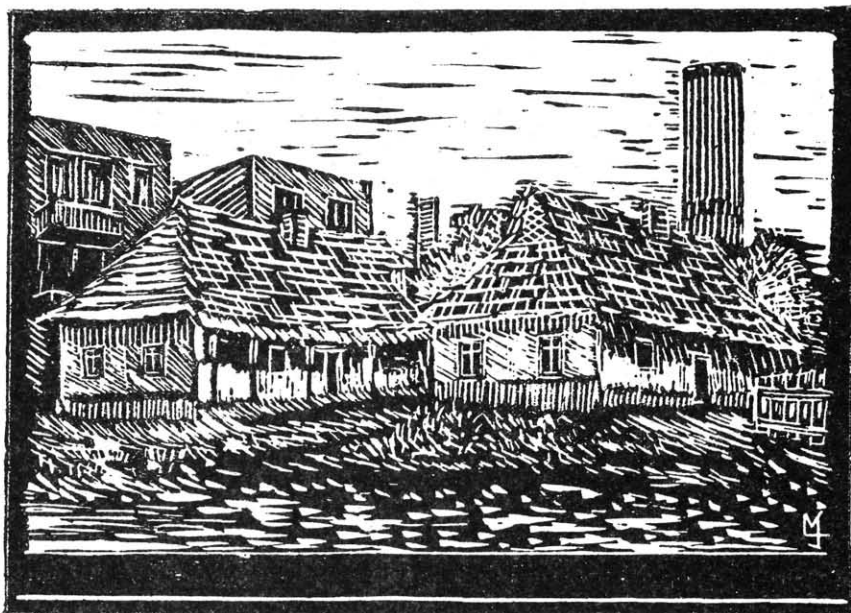
Térjünk rá az utolsó possessor-fajtára, melybe átfogó névvel a szerzőket csoportosítottuk. Szaknyelvi szóval fondképző személynek nevezzük a szerzőket, miután irataik gyűjteménybe kerültek. Mint mondtuk, szerzők azok a kézirat-tulajdonosok, akik saját tevékenységük produktumaként birtokolnak kéziratokat, mert pl. írók, mint *Márai* vagy *Zilahy*, akik saját műveik kéziratai mellett tetemes levélmennyiséget termelnek pályatársakkal, kiadókkal, olvasókkal folytatott relációikból, vagy pl. folyóirat-szerkesztők, mint a párizsi *Nagy Pál*, társadalmi szervezetek tisztségviselői, mint pl. *Kővágó József* a Magyar Bizottságé, vagy tudományos intézetek vezetői, mint *Heltai György* a brüsszeli *Nagy Imre Intézeté*, s ilyen irányú működésük következtében létrejött irategyüttesük egyiküknél tudatosan és tervszerűen, másikuknál csak véletlenül, de megőrződött.

Mi a sorsa ezeknek a kéziratoknak? Kezdjük a legrosszabbal: szerzőjük halála után vagy egyéb katasztrófa miatt szétszóródnak vagy megsemmisülnek. Ez történt pl. a berlini Magyar Intézet iratanyagával, mely a háborús veszteségek listájára került, s egészen 1987-ig azt hittük, végleg odaveszett. Azonban egy berlini személycserés út során felkerestem a Humboldt-Egyetem magyar tanszékét (mint ahogy általában megkeressük a magyar tanszékeket, ha olyan helyen járunk, ahol van, mert tőlük értékesebb információkat nyerhetünk, mint a szakirodalomból), és beszélgetésünk során *Kárpáti* professzor úr melleleg megemlítette, hogy vannak itt valami ócska papírok a folyósi szekrényben, de még soha senki nem nyúlt hozzájuk. Nosza, elfogott a vadászszenvedély, kinyitottuk a szekrényeket, és az egyik poros dossziét felütve egyszerre csak megpillantom *Németh László* ismerős írását, aztán *Szabó Lőrinc* levelét és másokét. Igaz, a levelek címzettje az a *Farkas Gyula* volt,

aki faji alapon írta meg a magyar irodalom történetét, de ez mit sem vont le az igazi nagy trouvaille értékéből. A levelezés mellett fontos gazdasági feljegyzésekre bukkantunk az Intézet ügyeivel foglalkozó dokumentációban. Mi legyen az iratokkal? Hazahozzuk őket? Jogszerűen jártunk volna el, mert az Intézetet a magyar állam tartotta fenn, Kárpáti professzorral azonban mégis úgy döntöttünk, az iratok maradjanak keletkezési helyükön, mi csak szakszerű rendezésüket és jegyzékelésüket végezzük el, idehaza pusztán jegyzéküket őrizzük. Így is történt. Egy munkatársunk a New Yorki Magyar Házban járt, a háború után létesült Magyar Bizottmány, majd az 56 után belőle alakuló Magyar Bizottság iratait kereste. Meg is találta őket, romos pincében, beládázva, megpenészedve. A Magyar Ház vezetősége úgy látta, nem állnak rendelkezésére anyagi eszközök az iratok fertőtlenítésére, restaurálására, rendezésére. Hazaküldték őket.

Ezekben az esetekben a szétszóródástól, a végleges fizikai megsemmisüléstől mentettük meg az iratokat, s az iratmentés feladatát minden esetben magunkra kell vállalnunk, amikor csal lehetőség adódik rá, pénzt és fáradságot nem kímélve. Minden esetben számítunk a magyar külképviseletek aktív közreműködésére az anyag biztonságos hazaszállításában. Az előbbiekhöz képest szerencsés az az eset, amikor a szerző még életében gondoskodik személyi irattára elhelyezéséről, maga tárgyal azzal az intézménnyel, ahol életművét jó helyen tudja. Számunkra persze az az optimum, ha ez az intézmény hazai, netán maga az OSZK, de a méltányosság kedvéért meg kell állapítanunk, nincs rossz helyen *Eckhardt Tibor* hagyatéka a Hoover Intézetben vagy *Kovács Imrée* a Columbián.

Hogy tehetnénk vonzóvá a nemzeti könyvtárat szerzők, későbbi fondképzők számára? Azt is kijelenthetnénk, hogy jó bornak nem kell cégér. S valóban az OSZK-nak van és mindig is volt akkora nimbusza, presztízse vagy tekintélye a külföldi magyarság előtt, hogy szinte úgy is gyarapodtunk, hogy a kisujjunkt se mozdítottuk. Igen jelentős gyarapodás köszönhető a közelmúltban elhunyt főigazgatónak, *Juhász Gyula* személyének, aki nemcsak nemzetközileg elismert történész volt, hanem a Magyarságkutató Intézet vezetése mellett számos olyan társadalmi szervezet elnökségében részt vett, melyek az emigrációval foglalkoznak, így a Magyarok Világszövetségében, az Anyanyelvi Konferencia védnökségében vagy akár a Magyar Nemzetnél, s mindez rendkívül ismertté tette nevét, az emigráció köreiből. Több iratanyag érkezett haza személyesen neki adresszáva – példaként csak a debreceni egyetem háborús kitelepítésére vonatkozó dokumentációt említem. Általában elmondható, hogy sokkal több múlik a személyes kapcsolatokon, mint gondolnánk. Az OSZK munkatársainak nem kell külön ajánlólevél, ha valahová bekopogtatnak, de el kell mennünk, tárgyalnunk kell és fel kell ajánlanunk szerzőinknek azt a lehetőséget, hogy az OSZK gyűjteményén keresztül személyük feltétlenül megőrződik a nemzet emlékezetében. Ez a mi legfőbb vonzerőnk, nem az a csekély anyagi ellenérték, amit forintban vagy valutában nyújtani tudunk. Meggondolandó viszont, hogy a rendelkezésünkre álló pénzüsszegeket sokkal jobban és eredményesebben hasznosíthatnánk, ha nem közvetlenül vásárlásra, hanem „bevásárlóutakra” költhetnénk, melyek során személyesen felkeressük szerzőinket, iratanyagukat a helyszínen felmérjük, esetleg a csomagolásnál is segítünk, és magunkra vállaljuk a hazaszállítás költségeit. Sok anyagot szereztünk már meg ezen a viszonylag alacsony áron. Hadd emeljem ki az egyiket, melynél a személyes kapcsolatok kis híján a visszájára fordultak. Az OSZK egyik munkatársa felkereste

Bóta Ernőt, a Párisi Magyar Egylet volt elnökét, s erre Bóta hazaküldte visszaemlékezéseit s apránként az Egylet iratait is postázta. Időközben Bóta elhunyt, munkatársunk pedig átkerült a Petőfi Irodalmi Múzeumba, s már mint a Múzeum képviselője kérte a további iratokat Bóta özvegyétől a Múzeum számára. Bótáné kétségbeesetten fordult hozzánk, s csak hosszadalmas levélváltással sikerült rendbehoznunk a dolgot. Bótáné mindössze annyit kért az egész anyagért, hogy küldjünk neki egy Párizs-Budapest-Párizs repülőjegyet.

Mindazonáltal a Széchényi Könyvtárnak van pénze vásárlásra. Egyetlen olyan esetet sem tudnék említeni, amikor pénz hiányában hiúsultak volna meg tárgyalásaink. Több esetben viszont az ajándékozó kötött ki nehezen teljesíthető feltételeket. Szabó Zoltán özvegye pl. azzal a megszorítással bocsátotta rendelkezésünkre férje hagyatékát, hogy azt még Franciaországban rendezzük és mikrofisre vetetjük. Ez önmagában nem is lett volna teljesíthetetlen, de Szabó Zsuzsa azt is kikötötte, hogy a munkát a hagyaték legjobb ismerője, Kenedi János végezze el. Kenedi nemcsak hogy nem állt az OSZK alkalmazásában, hanem a demokratikus ellenzék prominens alakjaként egyenesen vörös posztó volt a hatóságok szemében. 1987-et írtunk akkor és Juhász Gyulának nem kis bátorságába került, hogy Kenedi utaztatásáért kiálljon, sőt még a könyvtáron belül is nagy ellenállást kellett leküzdenie a szokatlan gyarapítási forma miatt. Szabó Zoltán hagyatéka hazatért és azóta egyre-másra jelennek meg az életműkiadás vaskos kötetei.

Végezetül egy különleges gyűjtési feladatról szólok, arról, amikor témára gyűjtünk. Két nagyobb téma adódott a közelmúltban, mindkettő összefügg a rendszerváltással. Az egyik a szociáldemokrácia emigráns iratanyagának az összegyűjtése, mely egy olyan hazai kutató kezdeményezésre indult el, aki jó kapcsolatot tart fenn Nyugaton élő szocdemekkel, Kéthly Anna közvetlen munkatársaival. Máris jelentős

szocdem-anyagunk állt össze, pedig alig hogy megkezdődött a gyűjtés. A másik nagy téma: 1956. A Magyar Forradalom Története Dokumentációs és Kutató Intézete nevű akadémiai kutatóhellyel kötött megállapodásunk értelmében a kéziratár három elkülönített fondjában közösen gyűjtünk 56-os forrásokat, melyek tulajdonjoga a könyvtaré lesz. Az intézet létének és kiterjedt szakmai kapcsolatainak köszönhetően rövid idő alatt nagyszámú kézirat és levéltári másolat érkezett haza 56-os fondjainkba, így a Columbián eddig zártan kezelt hatalmas oral history anyag, az 57 elején magyar menekültekkel készült mélyinterjú sorozat; a budapesti francia kultúrattasé, *Turbet-Delof* 56-os naplója; a híres Jelcin-dosszié és mások. Minden esélyünk megvan arra, hogy a kéziratárunk hamarosan 1956 történetének legjelentősebb forrásbázisa lesz.

Remélem, mindezekkel sikerült egyfelől felvázolnom azokat a feladatokat, amelyek az Országos Széchényi Könyvtárra hárulnak a külföldi kéziratok hungarica hagyatékok összegyűjtésében, és sikerült másfelől érzékeltetnem azt is, hogy ezeket a feladatokat a külföldi magyar tanszékeknek, magyar kultúrintézeteknek és külképviseleteknek is fel kell vállalniuk. A mese mindannyiunkról szól: arról a bizonyos virtuális Magyarországról.

Karsay Orsolya

A szabványosításról

A jól működő piacgazdaságokban alapvető követelmény a megfelelően működő műszaki szabályozási rendszer, amelynek meghatározó eszköze a szabvány. A hazánkban jelenleg funkcionáló műszaki szabályozási rendszer jelentősen eltér a fejlett nyugati országokétól.

Az 1993. január elsejétől létrejött egységes európai piac követelményeihez való alkalmazkodás megköveteli, hogy műszaki szabályozási rendszerünk feleljen meg az EK-tagországok által alkalmazott rendszernek.

Az elmúlt évtizedekben Magyarországon a műszaki szabályozás központi irányításos rendszere működött. Így az még ma is érvényben lévő 78/1988. sz. szabványosításról szóló MT rendelet a szabványok kötelező alkalmazását írja elő, továbbá az állami szabványkiadás kétszintű, amelynek értelmében az országos szabványokat a Magyar Szabványügyi Hivatal, az ágazati szabványokat pedig a minisztériumok léptetik hatályba.

Az EK-tagországaiban viszont a szabványok alkalmazása önkéntes, a szabványkiadás egyszintű, bár természetesen létezik szakmai szabványosítás, de az nem a nemzeti szabványosítás keretei között van.

Mivel Magyarország 1992-ben az EK társult tagja lett és reméljük, hogy idővel az EK tagjává válik, az erre való felkészülés érdekében szakítani kell a korábbi magyar szabványosítási gyakorlattal. Közeledni kell a nyugat-európai országok gyakorlatához, hiszen ez elősegíti az EK-hoz való csatlakozásunkat, ami a szabványosítás területén azt jelenti, hogy az Európai Szabványokat (EN), amelyeket az Európai Szabványügyi Bizottság (CEN) és az Európai Elektrotechnikai Szabványügyi Bizottság

(CENELEC) dolgoz ki, folyamatosan bevezetjük magyar nemzeti szabványként. Jelenleg könyvtári témájú EN szabvány nincs.

A fenti cél érdekében 1990. decemberében jóváhagyásra került a 3495/90. számú kormányhatározat, amely megszabja a nemzeti szabványosítás továbbfejlesztésének alapvető feladatait. A feladatok közül ezúttal kettőről szeretnék tájékoztatást adni, amelyből az elsöre vonatkozóan a szabványokat is gyűjtő könyvtáraknak már, gondolom, gyakorlati tapasztalatuk is van.

1993-ban megvalósult az egyszintű szabványkiadás (a könyvtári szabványok területén korábban is csak országos szabványok jelentek meg), de az iparban MSZ-05, -06 stb. azonosító jelzetű ágazati szabványok helyett napjainkban ME-05, -06 jelzettel nem szabványok, hanem műszaki előírások jelennek meg.

A másik amiről részletesebben szólni szeretnék – a kormányhatározatból kiemelve –, hogy a jövőben a szabványosítási tevékenység nemzeti szabványosítási műszaki bizottságok keretei között fog történni.

A műszaki bizottságok szervezésekor a Nemzetközi Szabványügyi Szervezet Műszaki Bizottságait vettük alapul, és így az ISO/TC 46 Dokumentáció műszaki bizottság mintájára alakult meg 1991 júniusában a Magyar Könyvtári és Dokumentációs Szabványosítási Műszaki Bizottság (továbbiakban: Műszaki Bizottság), amely a könyvtári munka és a szakirodalmi tájékoztatás (dokumentáció, információ) területén folyó szabványosításban érdekelt intézmények és személyek együttműködési szervezete. A Műszaki Bizottság az elfogadott ideiglenes alapszabálya és jóváhagyott munkaterve alapján dolgozik. Az ideiglenes alapszabály meghatározza a Műszaki Bizottság célját és feladatait, működésének szabályait és a tagok kötelezettségeit és jogait. Az ideiglenes alapszabály a Magyar Szabványügyi Hivatal (továbbiakban: MSZH) Szabványügyi Intézetté/köztestületté történő átalakulásáig lesz érvényben. Majd az új szabványosítási törvény és a köztestületi alapszabályzat figyelembe vételével fog elkészülni a Műszaki Bizottságok végleges alapszabályzata.

Jelenleg Műszaki Bizottságunknak 24 tagja van (könyvtárak, egyesületek, felkért egyéni szakértők, akiknek szakmai és szabványosítási gyakorlata nélkülözhetetlen a bizottság munkájában). Meg kell azonban jegyezni, hogy a szervezőkor az MSZH felhívására elsősorban azok jelentkeztek, akik az elmúlt években is aktívan részt vettek az országos szabványosításban. A Műszaki Bizottság elnöke *Vajda Erik*, akinek közel 20 éves kiemelkedő szabványosítási tevékenysége közismert a szakmában. A Műszaki Bizottság titkársága az MSZH-ban működik, titkára e cikk írója. A Műszaki Bizottság ideiglenes alapszabályának értelmében évente legalább egyszer vagy (szükség szerint) többször ülésezik. Ilyenkor a tagok tájékoztatásul megkapják a jelenleg érvényes nemzetközi könyvtári szabványok és tervezetek jegyzékét, és tájékoztatjuk őket a két ülés között megjelent új nemzetközi és magyar szabványokról, valamint beszámolunk a folyamatban lévő szabványosítási munkákról. Igény szerint sor kerülhet egyéni szakértők meghívására, egy-egy ülésen való részvételére, például ilyen volt az ETO további sorsának megbeszélése, ahol *Horváth Zoltánné* az OSZK munkatársa és dr. *Babiczy Béla* tanár úr adott tájékoztatást az ETO-ról. A legutóbbi ülésen, 1993 júniusában az 1994-96. évi könyvtári szabványosítási tervet beszéltük meg.

Az új szabványosítási koncepciónak megfelelően a könyvtári szabványosítás a jövőben alapvetően kétirányú, egyrészt a nemzetközi és az európai szabványokat

fogjuk honosítani teljes megegyezéssel, vegyes azonosító jelzettel pl.: MSZ ISO és az ISO azonosító számának meghagyásával, ami azt jelenti, hogy a magyar szabvány műszaki tartalma teljesen megegyezik a nemzetközi szabványéval. Másrészt pedig, ami talán még nehezebb feladat, 1993-ban megkezdjük – ahogy azt a lap olvasói már tapasztalhatták felhívásunk alapján – a bibliográfiai leírási szabványok korszerűségi felülvizsgálatát. E felülvizsgálat során igyekszünk a leírási szabványok hiányzó előírásait pótolni az egyes szabványok közötti párhuzamosságokat és/vagy el-
lentmondásokat felszámolni, illetve a szabványon belüli ismétléseket elhagyni, s nem utolsó sorban tesszük mindezt az új ISEBD előírások figyelembe vételével, illetve azok szerkezetének átvételével.

A Műszaki Bizottság egyes tagjai tagdíjjal is támogatják munkánkat. Ezért ők külön szolgáltatásokat kapnak, pl. megkapják hozzászólásra a nemzetközi szabványtervezeteket.

A Műszaki Bizottság ideiglenes alapszabálya értelmében a Műszaki Bizottság tagja lehet bármely jogi személy, testület vagy magánszemély, ha a Műszaki Bizottság alapszabályát magára nézve kötelezőnek elfogadja, és a tagsághoz a bizottság többsége hozzájárul. Ezért ezúton is kérem, hogy aki szeretne részt venni a szabványosítás nem mindig könnyű, de hasznos munkájában csatlakozzon hozzánk.

A Műszaki Bizottság eddigi munkájának tapasztalatai azt mutatják, hogy a szabványosítás jelen és jövőbeni feladatainak megbeszélése, a kölcsönös információcsere, az együttgondolkodás, a problémák megoldására való közös erőfeszítés mindenképpen a szabványosítás hatékonyságát szolgálják.

Kuruc Imréné

